

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ԺԶ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 1.

1858

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՍՒՔ

Ի ՄՈՒՏՍ ՆՈՐՈՅ ԱՄԻՆ

արևոյս ետքի ժամերը զարկին, աստղերը ձայն տուին թէ հազար ու թ հարիւր յիսուն և եօթներորդ տարին կնքեցաւ, մարդկային հասակէն տարի մըն ալ անցեալներուն կարգը նետուեցաւ, և պատմութեան նոր հատոր մը աւելցաւ:

Պզտի տղայք ու հասակաւոր տղայք նոր տարւոյն անհամբեր կը սպասեն, նոր զգեստներ նորանոր ձևերով ու նարթներով զարդարելու կը ջըաղին: Իրենց ամենէն մեծ մտածելիքն այն է, թողէք որ ուրախանան: — Իայց հասուն մարդիկ, տեսչութեան մը գլուխ կեցողները, կամ վարչութեան մը պատասխանատու եղողները, կամ անոնք որ առաջնորդական մտածութեանց տէր են, դեռ չմտածած թէ նոր տարին ինչ կերպով սկսելու է՝ ուրիշ ծանր խոկմունք մը ունին ընելու. այսինքն թէ տարին ինչպէս անցաւ, պտղով՝ թէ անպտղութեամբ, յուսով լի՝ թէ անյոյս ու անարգասաւոր: Եւս խոկումը երկու բան մեր առաջը կը բերէ. մէկը՝ ամէն մարդուն առ իւր անձն ունեցած վերաբերութիւնն ու պարտքը, և երկրորդ՝ վերաբերութիւնն ու պարտք առ ազգն համբուն: Ինչին նկատմամբ եղածին պատասխանատուութիւնը՝ գովութիւնը կամ պարսաւը իւրաքանչիւր մարդուն իյնալով, մենք հոս անոր վրայ զրուցելիք չունինք. թող ինքը իր արդարախոհ ատեանին դիմացը ինքզինքը քննէ դատէ վճռէ. ի հարկէ օր կու գայ որ նոյն տուած վճռոյն հաստատութիւնը կամ ցրումը կ'ընդունի անպատրուակ ու անփախուստ ատեանին դիմացը: Ի՛նչ խօսքը հոս ըլլայ միայն ըստ այն նկատման

որ մարդիկ վերաբերութիւն ունին այլոց հետ, յորմէ կը հետեւի և պարտք առ այլս : Խօսքերնիս շատ չտարածելու համար ընդհանրական վերաբերութեանը վրայ, մենք հայածինքս խօսինք միայն մեր ազգայնոց առ ազգայինս ունեցած վերաբերութեանցը վրայ :

Ազգայինք առհասարակ ինչպէս համասեր մասունք բերումն և շաղկապ ունին իրարու, առ 'ի արտադրել այն զարմանալի մարմինը որ Ազգ կ'անուանի : Իսկ կարող մարդիկք, աստիճանաւորք, բան կամ գրիչ ունեցողները, խոհական ու պիտանի ճանչցուածները, կամ որ և է կերպով ազգային սրտից վրայ տիրող անձինք, (որ ազգի մը ամենէն յարգի անդամներն են), ունին սոսմիջական վերաբերութիւն մը ազգին լրութեանը հետ . անոր ուժ՝ շարժումն և հոգի կու տան, և անկէ ուժ՝ շարժումն և կենդանութիւն կ'առնուն : Արչափ աւելի զօրաւոր են, այնչափ աւելի է իրենց կարողական վերաբերութիւնը . և ըստ առաւել վերաբերութեանը պարտականութիւննին ալ կ'աւելնայ՝ անընդհատաբար նպաստ մատակարարելու իրենց ազգին : Բանի որ մէկը ինքզինքը այս պատուաւոր անդամներէն մէկը կը համարի, քաղցր պարտաւորութեան մը տակը կը դնէ զինքը . այն է՝ գործի ըլլալու, և ազգին բարգաւաճանացը համար առանձնակի կամ միաբանօրէն աշխատելու : Այս յարգոյ անձինքներէն որն ալ ըլլայ, բաւական է որ առաջնորդական միտք ունենայ և ազգային սիրով զգածեալ, պէտք է որ տարւոյս վերջին վայրկեանները քթթելու ատենը խոր մտածմանց մէջ ընկրդմած քննէ իր առ ազգն ունեցած պարտականութիւնը, առ նա ըրած ծառայութիւնքը, և անոնցմէ առաջ եկած արգասիքը : Բաբէ, որպիսի ճշմարտութիւններ արդեօք պիտի բացուին իր աչաց դիմացը, և ինչ կերպով պիտի գտնայ արդեօք ինքզինքը : Անշուշտ եմ որ իր վրայ պիտի գտնայ ամենաշատ կամք և իղձ 'ի յառաջադիմութիւն ազգին, ջանք սակաւ, իսկ հետեւանք պտուղ ամենասակաւ : — “Տարւոյս ընթացքին մէջ որ խելահաս ազգայնոց որ հանդիպեցայ, կ'ըսէ յարգոյ ազգային մը, անոնց ամենուն շրթանցը վրայ տեսայ ըզողական անբաւ կամք՝ ոչ եթէ անհնարաւոր եղեմի՝ վերածելու իրենց ազգը, այլ ճշմարտապէս լուսաւորելու, որը բարոյապէս, որը ըստ գիտութեանց և արուեստից, որը ըստ բարեկրթութեան, որը ըստ քաղաքական բարեվիճակութեան, որը աղքատաց կեանքը լաւցընելու, և այլն ” : Երանական է վայրկեանը և բերկրանօք լի, երբ այսպիսի ըզականութիւն յորդորանօք իրար կը վառեն բարերար ազգի մը ձեռնաւորք, [թափելով իրարու դիմաց իրենց սրտին անձուկը, իրար կը հոգեւորեն կը հրազինեն, և իրարու կրակը միշտ արծարծ կը պահեն :

Բայց այսպիսի անբաւ ըզից դիմացը ջանացողութիւնն ու արդիւնքը որչափ է արդեօք : Հոս արդարակշիռ ազգասէրը շիկնելով մը երեսը ձեռք կը ծածկէ :

Ազգի մը զարգանաց համար ըլլալու ջանացողութիւնը աստիճան ունի, և անոր ամէն մէկ ճիւղին հասնելու համար զանազան եղանակ ու յատուկ միջոց կայ : Այն ամէն ջանք պտղաբեր ըլլալու համար քանի մը հիմնական սկզբունքներ կան, առանց որոց անկարելի է որ ջանքերը հնարաւոր ու արդիւնաւոր ըլլան : Այս հիմնական սկզբանց առաջին և կարեւոր քան զամենայն է կամք . կամք ոչ յօդաւոր ձայնիւ միայն, այլ կամք գործունեայ և միօրինակ : Շատ անգամ մեր շրթանց վրայ երեւցածը է իղձ սին և անգործ, որմէ օգուտ մը չկրնար ծագիլ : Երկրորդ, ջանքերնիս առաջ երթալու և պտղաւետ ըլլալու համար մեր առջի գիտցածէն բոլորովին ետ կենալու ենք և գիտցող մարդը գտնալու և անոր առաջնորդութեանը հպատակելու ենք : Երրորդ, ջանացողութիւնը պիտի ըլլայ ոչ ժամանակի մարդկան համար միայն, այլ և ապագայ յաջորդներուն : Բանի որ մարդ

իւր ազգասիրական գործոց այս իրեք գլխաւոր սկզբունքները հիմն դրած չէ և չդներ, 'ի գալ տարեգլխին, և թերեւս ուրիշ շատ տարեգլուխներուն ալ չիկնէ լիւր ունի :

Եւս յետին ժամանակիս հայ ժողովուրդը, կ'ըսեն թէ, սթափեր է իր վաղեմի ներհմանէ : Եւր արթնցած ծեր ազգ մը իր ծերութեան նախապաշարմունքները մէկդի դնելով, պիտի հետևի այն ազգերուն, որ թէպէտ տարւօք երիտասարդ են, բայց հիմնական ատենի ամենէն քաղաքակիրթներէն սեպուելով կրնան շատ բանի մէջ մեզի օրէնք տալ : Եւր ամէն ազգային ջանիցը եւրոպականք իրենց փորձառութեամբը դասախօս կրնան ըլլալ, ոչ միայն զանոնք արդիւնաւոր ընելու, այլ նաև որպիսի եղանակաւ ջանալը սորվեցընելու : Եւրունայն տեղը սնավաստակ կ'ըլլայ մարդ' քանի որ իր հնացած սովորութեանց ետևէն կ'երթայ առանց լաւագունին ձեռք զարնելու, և առանց լաւագոյն առաջնորդութեան, թէպէտ և նոր, անսալու : Եւս կը զարմանանք երբ ըրած աշխատանքնիս ու զոհերնիս անպտուղ կը տեսնանք . ով առանց գիտութեան գործի մը ձեռք կը զարնէ, տարակոյս չունենայ որ անկէ պտուղ քաղելիք չունի : Գիտութեամբ գործք մը չսկսելուն փնասը մեծամեծ ծախքերն ու ապարդիւն ըլլալն է . բայց այլ մեծագոյն փնաս՝ գործողին լքանելն ու ձեռնթափ ըլլալն է, որ անխուսափելի հետևանք է անգիտութեամբ գործողին : Եւսի որ արևելեայ բերնին սովորական առածն է, թէ “ Եւս աղուան Եւստուած ողորմած է ”, իրենց ջանքը միշտ օրական կ'ըլլայ . անկարելի է տևական պտուղ քաղել օրական ջանքերէն, անկարելի է բարեփոխակ կենաց մէջ դնել զազգը առօրեայ պզտի ջանացողութեամբ : Հայածինդ, նայէ որ այս բանիս մէջ ինքզինքդ զատես այլ արևելեան ժողովուրդներէն : Եւսմնաւոր որդւոցդ նիւթական ստացուածք ձգելու համար աշխատելու ատենդ, միտքդ բեր որ թողնելուդ համար ալ բաղդ մը պատրաստելու պարտական ես : Եւսնք քեզմէ նիւթական արծաթ չեն ուզեր, այլ բարոյական և ուսմնական ճոխութիւն : Եւսգասիրական ջանից պտուղը տևական ընել տալ ըսելը՝ թողնելուն և թողանց թողնելուն բաղդ պատրաստել ըսել է :

Եւսանատեսք կը վկայեն թէ մեր ազգին ջանացողութիւնն ու ծախքը կէս դարէ 'ի վեր անբաւ եղած է : Եւս ջանացողութիւնը նուիրած ըլլալով գրեթէ միայն նախնական տարերքը սորվեցընելու այլ և այլ ազգային դպրոցաց մէջ, հարկաւ հիմնական քաղելի օգուտն ալ մեծ չկրնար ըլլալ : Եւսն բան ստուերին կողմէն տեսնող անձինք կ'ողնեն երգիծական պոռստանօք մը, թէ այս է ուրեմն կէս դարու ջանից և անբաւ ծախուց պտուղը : — Գիտնալու են որ հիմնական տեսնուած պտուղը համեմատ է ոչ այն անբաւ ծախուց ու ջանացողութեանց, այլ չափաւոր և անառաջնորդ տնտեսութեան : Եւս որ նոյն ջանքերն ու ծախքերը միօրինակ ըլլային, թէ որ գիտուն վարչաց ձեռքը յանձնուէին, թէ որ յաջորդներուն համար աշխատուէին, հիմնական քաղելի օգուտնիս շատ աւելի կ'ըլլար, և անբաւ ծախուց ու ջանից դիմացը օգուտն ալ անբաւ կ'ըլլար : Հիմա քիչ օգուտ քաղելնիս յայտնի ապացոյց է որ շատ անգամ ոչ եթէ ջանից կամ զոհից պակասութիւնն է որ բան մը անյաջող կամ սակաւարդիւն ընել կու տայ, այլ գործը սկսիլ յառաջացընել ու աւարտել չգիտնալը :

Հիմա ազգին մէջ փոքր 'ի շատէ գրագէտ անձինք կը տեսնուին . և քանի մը տարիէ 'ի վեր ազգին երիտասարդաց գրաւոր արտադրութիւնքը բաւական ցոյց են, որ ազգային դպրութիւնը գովելի դրքի մը մէջ մտնալու վրայ է : Եւսային լեզուն՝ թէ գրաբառը ըլլայ թէ աշխարհաբառը՝ շատ կողմի հայոց վրայ գովելի զարգացում մը երևցուց այս ետքի տարիներուս, բայց 'ի մէկ երկու դպրոցաց խանգար ու անհանդուրժելի գրչութիւններէն : Հիմնական գրուածքները առջիններէն շատ աւելի ողորկ ու հասուն են, բառից ընտրութիւնը առաջներէն

աւելի ճիշդ ու գիտութեամբ, և գրուածոց ոճը առաջներէն աւելի ճաշակաւոր : Սա օգուտն ալ ունինք, որ այս ետքի տարիներուս աւելի յարգ առաւ ազգային լեզուն՝ ոչ միայն համազգեաց առջին, այլ և եւրոպականաց . բայց օր պիտի գայ որ եւրոպականք աւելի յարգել տան մեզի մեր յատուկ լեզուն :

Հայոց լեզուէն ետքը եւրոպական մէկ երկու լեզուներու ալ բաւական յառաջադիմութիւն կը տեսնուի ազգին մէջ . մտաց վրայ աւելի լուսաւորութիւն կը տեսնուի, և ալ մեծագոյնն այն է՝ որ ընդհանրապէս ջանք մը կայ գիտութեան արգելք ընող նախապաշարմունքները ըստ կարի վերցնելու : Իսկ ասոնցմէ դուրս և նախնական տարերքէն վեր բնաւ յառաջադիմութիւն չկայ . փիլիսոփայական գիտութիւններէն, միտքը ու սիրտը կըթող ու բարբը շտկող ուսմունքներէն զուրկ ենք, իսկ օրինական ու վարչութեան գիտութիւններէն բոլորովին ծով :

Ս'աղաչեմ որ այս ետքի լքուցիչ խօսքերս անկարեկիր սրտէ մը առաջ եկած չկարծուի . քննութիւն տարեկան է . որ ինչպէս վաճառական մը իր գործերն ու հաշիւները կարգի դնելու համար, և նոր տարուան մէջ ֆնասները նոր ջանքով ու գործունէութեամբ դարմանելու համար կ'ընէ : Ամբ այն տղայամարդիկներէն, որ իրենց այսչափ դարերէն 'ի վեր հարուածեալ ու դեռ նոր սթափեալ ազգէն կատարեալ յառաջադիմութիւն կը պահանջեն, և կը գանգատին ևս թէ ինչո՞ւ մեր ազգն ալ հիմակուրէն եւրոպական բարեկիրթ ազգերուն հաւասարած չէ : Պզտի պարոն, ազգի մը յառաջադիմելը ժամանակի կարօտ է . երկայնատուութիւն՝ ջանք ու անընդհատ աշխատանք կ'ուզէ . այս իրեքով միայն քու ուղածիդ պիտի հասնուի : Վահ եղիւր, թէ որ ազգդ եւրոպական զարգանքը տեսնալով իր ազգին յետամնայութիւնն ալ ճանչնայ : Անչէ իրեն այնպիսի լուսաւոր ու ազգասիրական սկզբունքներ, որ ծաղկեալ ազգաց զարգանքը տեսնալու ատեն, իրենը չարհամարհէ : Սրտին այնպիսի ազդմունք մը տուր, որ իրենին համար աշխատի, իրենը սիրէ, իրենը սիրել ու յարգել տայ . ասկէ մեծ ծառայութիւն չես կրնար ընել քու ազգիդ :

Երևալի է որ առաջիկայ տարիս լի ըլլայ նորանոր ջանիւք գիտութեան և ազգակիրթ միջոցներով : Գիտութեան մասին մէջ, աւելի կանոնաւորելով դպրոցները, լաւագոյն ընտրութիւն ընելով վարժապետաց, միտքը ու սիրտը կըթող ուսմանց դասախօսութիւններ կարգելով դպրոցաց մէջ, և մասնաւորաբար փոյթ ընելով ազնուականաց ու կղերականաց կըթուութեան : Իսկ ազգակիրթ միջոցներու մէջ աւելի ոյժ մը տալու է շրջաբերական թերթից, որ մի միայն միջոց են ազգը կըթելու . առ այս հարկաւոր է գիտուն, արդարախոհ, անկողմն ու լաւաբարոյ գրիչներ : Ի՞նժ խաբէութեան մէջ է այն մարդն որ կարծէ թէ լրագիրները ժամանակ անցընել տալու կամ զուարճացընելու համար են : Հազար ութ հարիւր յիսուն ութերորդ տարւոյն մէջ ապրող ազգասէր մարդը ժամանակ ունենալու չէ զուարճութեան . զուարճութենէն առաջ աւելի հարկաւոր ու էական մտածելիք կան . թող լրապետք օգտելու բան մը ունին նէ զուրցեն : Երկուրորոց պիտոյքը թող ծանուցանեն և յօդուութիւն յորդորեն . ժողովրդեան բարուց ճիշդ ստորագրութիւնը տան, և անոնց ուղղութիւնը ու դարմանը ցուցնեն . իրենց ազգու թելադրութեամբը ցրտացեալ ու օտարացեալ հոգիները իրարեն, և բանի եկող անձինքը 'ի գործակցութիւն ազգին խառնեն : Ա' երջապէս իրենց խօսքերը ըլլան մէյմէկ ջահ որ ամենուն սիրտը բորբոքեն : Ի՞հա այս փափաքաւ և յուսով առաջիկայ տարւոյս խաղմամբիկն ձեռք կը զարնենք :